

SOCIÁLNÍ PÉČE O DĚTI A MLÁDEŽ ZA PRVNÍ ČSR

Jaroslav VACULÍK

Abstrakt: *Veřejná zdravotní a sociální péče o mládež byla v meziválečném Československu naprosto nedostatečná. Některé úkoly, jako péče o postižené děti, byly přeneseny na zemskou samosprávu v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi, obecní samospráva zase byla nucena se starat o ty děti, které pro chudobu nebo opuštěnost byly odkázány na veřejnou péči. Obce k tomu neměly dostatek financí, potřebná zařízení a často ani porozumění.*

Klíčová slova: *děti a mládež, sociální péče, 1. ČSR*

Veřejná zdravotní a sociální péče o mládež byla v meziválečném Československu upravena naprosto nedostatečně. Některé úkoly, jako péče o postižené děti, byly přeneseny na zemskou samosprávu, obecní samospráva zase byla nucena se starat o ty děti, které pro chudobu nebo opuštěnost byly odkázány na veřejnou péči. Obce k tomu neměly dostatek financí, potřebná zařízení a často potřebné porozumění. Existoval také velký rozdíl mezi českými zeměmi a Slovenskem a Podkarpatskou Rusí. Na Slovensku úkoly, které u nás měly zajišťovat obce, obstarával dle uherských zákonů stát, který zde pečoval o všechny sirotky až do 15 let. Také péči o postižené děti prováděl na Slovensku stát. Proto ministerstvo sociální péče připravilo v roce 1927 zákon, který by péči o mládež sjednocoval v rámci celé ČSR. Podle ministerstva unifikací, jestliže uherský stát byl schopen pečovat o sirotky, musí toho být schopen také demokratický československý stát.

Podle Státního úřadu statistického (SÚS), zejména v Čechách klesla porodnost tak nízkou, že nestačila k udržení populačního stavu. Proto ministerstvo zdravotnictví ustavilo poradní sbor pro populační otázky, který měl navrhnout vhodná hospodářská a finančně-politická opatření. SÚS poukazyval na neobyčejně vysokou úmrtnost dětí do jednoho roku a nadměrný počet mrtvě narozených dětí. Z celkové úmrtnosti 202 tis. případů v roce 1936 připadlo 6 tis. na mrtvě narozené děti a 33 tis. na úmrtí dětí do jednoho roku.

Přebytek živě narozených na 1 tis. obyvatel ČSR činil 3,9, z toho v Čechách jen 0,3, na Moravě a ve Slezsku 4,0, na Slovensku 8,6 a Podkarpatské Rusi 16,4. Na Slovensku ale z celkového počtu 82 tis. porodů bylo 2 tis. mrtvě narozených, v 1. týdnu života zemřelo 2 200 dětí, do 1 roku 10 tis. Hlavní příčinou kojenecké úmrtnosti byla

vrozená slabost (4 500 případů). Dalším problémem byla otázka potratů – většinou ilegálních a jen z poloviny prováděných lékaři. Usmrcení plodu bylo zločinem, za který hrozil žalář až 15 let. Potratům mělo být zabráněno zlepšením vyhlídek pro nevdané těhotné ženy, nemanželské děti, zajištěním dostatečného výdělků pro mladé manžele a výchovou k zodpovědnosti.

Ministerstvo zdravotnictví svolalo poradnu vědeckých a sociálně-politických pracovníků za účelem ustavení Poradního sboru pro populační otázky. Zdůraznilo, že nejde jen o zdravotnický, ale také biologický, morální a hospodářský problém. Poradní sbor měl opatřit hospodářský a finanční podklad pro systematický boj s depopulací.

Ministerstvo zdravotnictví provádělo ústřední správu poraden Našim dětem, které byly určeny pro matky a kojence. Každá poradna vedla mj. přehled porodnosti a kojenecké úmrtnosti ve svém obvodu. Poradny spolupracovaly se všemi místními institucemi sociální a zdravotní péče. V evidenci poraden pro matky měly být také děti v cizí péči a děti nemanželské, které podléhaly až do skončení šestého roku života pravidelnému lékařskému dozoru a evidenci.

Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách požádala Zemský úřad o podporu a spolupráci při zjišťování příčin porodů mrtvých dětí a úmrtnosti kojenců (dětí do jednoho roku). Součástí Zemské komise byl odbor pro matky a kojence, který působil dříve samostatně jako Československá ochrana matek a dětí. Zemská komise vypracovala rozsáhlý dotazník, aby byla zachycena všechna mrtvá narození i úmrtí kojenců. Část čistě lékařskou měl vyplňovat lékař, aby byla zaručena odborná úroveň akce. Sociální část vyplňovala sociální pracovnice.

Spolek Ochrana matek a kojenců v Království českém vznikl již v roce 1915. Během 1. světové války převzal distribuci mléka pro nemajetné matky v Praze a budoval svou organizaci i na českém venkově. V Praze podporoval 10 tisíc matek a na venkově 50 tisíc. Vycházel z toho, že péče o zdraví dítěte je základem sociální hygieny. V ČSR nositelem a vykonavatelem veřejné péče o matky byly veřejnoprávní korporace – stát, země, okresy a obce, jakož i nemocenské pojišťovny v čele s Ústřední sociální pojišťovnou. Spolky působily pouze jako orgány pomocné a doplňující, především Zemská ústřední péče o mládež, Československá ochrana matek a dětí (150 spolků v Čechách) a ČSČK. Veřejná péče vydržovala 58 poraden Našim dětem.

Slovenská divize ČSČK zřizovala podle anglického vzoru dětské zdravotní stanice. První vznikla v Žilině, kde ji založila anglická mise, která zde po 1. světové válce rozdávala potraviny, šatstvo a finanční podpory. Poskytovala také lékařské a zdravotní rady. V letech 1920-1921 založila 20 dětských stanic, z toho 10 stálých a 10 putovních. V roce 1921 jejich činnost převzal ČSČK. Cílem stanic bylo odstraňovat sociální bídu hmotnými podporami a budovat dětské stanice v každém politickém okrese. ČSČK zdůrazňoval prevenci, omezoval léčebnou péči na nejchudší a nezaměstnané. Všechno úsilí mělo být obráceno na výchovu k práci, charitativní a podpůrná činnost měla být omezena jen na případy opuštěných matek s mnoha dětmi. V dětských stanicích měli lidé instituci, ve které mohli hledat podporu a radu zdravotní, lékařskou, morální, právní i hmotnou. ČSČK upozorňoval, že lidé podceňovali význam hygienických rad, zapomínali, že změna tmavých a přeplněných bytů, úprava větrání, využití slunce a přírody, zdokonalení výživy, uvědomění si významu kojení má často stejný a mnohdy větší význam než léčení

a peněžní podpory a že morální podpora je důležitější než hmotná. Celkem působilo na Slovensku 62 dětských stanic, většinou v severních hornatých krajích. Nejvíce stanic bylo v okrese Čadca. V evidenci měly 37 tisíc dětí. V každé stanici působila zdravotní sestra. Sociální práci vykonával také dorost ČSČK, který působil na 2 tis. slovenských školách.

Vláda povolila v zimním období 1928/29 pět mil. Kč na stravu chudých dětí. Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách zřídila a vydržovala tisíc místních stanic. Průměrný počet denně stravovaných dětí v době kritických mrazů přesahoval 68 tis., za celou zimu bylo vydáno 3 750 000 dávek pokrmů jako doplněk k výživě v rodině. V tuhých mrazech až -30 °C, v mrazivých větrech a ve sněhových závějích brodily se školní děti po kolena i po pás sněhem, zápasily na kluzké ledové cestě do školy v mnoha případech až 2 hod. vzdálené. Do školy došly vysileny únavou, zkrhlé až zmrzlé a mnohdy bolestí plakaly. Proto bylo nutno je vzpružit teplým čajem a v poledne jim poskytnout teplou stravu, aby jejich zdraví trvale neutrpělo.

Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách konstatovala v roce 1929, že finanční situace dobrovolných organizací pro péči o mládež poklesem veřejných financí po vypuknutí světové hospodářské krize byla kritická, takže nestačila na rozsáhlé úkoly, pokud by nedostaly podporu od státních úřadů, jejichž části agendy v péči o mládež vykonávaly. Navrhovala, aby sdružení pečující o dítě se soustředila v jedné organizaci, čímž by se sjednotily také sbírky pořádané jednotlivými spolky.

Péči o mládež se věnovaly i náboženské spolky, např. Dětský asyl milostivého Pražského Jezulátka pod ochranou sv. Josefa v Praze, který byl katolickou, nepolitickou a čistě charitativní organizací. Účelem asylu bylo ujímat se katolických opuštěných a osiřelých dětí, zejména nemanželských, ve stáří 1 roku, aby se z nich stali řádní katoličtí křesťané, Češi a nejprve od roku 1908 Rakušané, později Čechoslováci. Asyl upozorňoval, že kdyby třetinu obnosu vybraného v kinech dostaly charitativní ústavy, nebylo by hladovějících dětí, které neměly kde hlavu složit. Asyl v roce 1929 ubytovával a stravoval 93 dětí, náklad na stravné na jedno dítě ročně činil 3 398 Kč (v roce 1928 to bylo 2 828 Kč).

Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze živil, šatil a vychovával ve svých dvou ústavech v Záběhlicích a Strašnicích průměrně 48 dětí ve věku od 5 do 15 let, z nichž jenom na některé rodiče nepatrně přispívali. Domov byl zřízen pro nemanželské děti – nalezence, ale přibývalo i dětí z rozvrácených manželství, dětí nezaměstnaných rodičů a dětí týraných.

Sociální péče o mládež vycházela ze zásady, že základní sociologickou jednotkou je rodina, která je základem obce, národa a státu. Sociální péče o dorost od 14 do 18 let usilovala o vypěstování harmonického člověka, kterému chtěla radit při volbě povolání, zprostředkovat mu umístění a sociálně slabým umožnit dosažení tohoto cíle. V některých regionech více než polovina dětí po opuštění školy byla nucena hledat zaměstnání mimo domov, a to jednak jako dělníci, jednak jako učni. Proto Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách chtěla soustředit evidenci o potřebách dorůstající mládeže v jednotlivých okresech v dorostových odborech při Okresních péčích o mládež. Dorost měl být soustředěn v dorosteneckých besídkách za účelem jeho výchovy. Měly být zřizovány poradny pro dorost, zvláště za účelem volby povolání. S pomocí úřadů práce mělo být účelně organizováno zprostředkování učňovských míst a zaměst-

nání mladistvých. Pozornost měla být věnována výživě chudého dorostu zřizováním menz, ubytováním v dětských domovech a poskytováním ošacovacích potřeb.

Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách upozorňovala ministerstvo vnitra na neblahý vliv skautingu a kempování, které ohrožovaly mravní výchovu mládeže. Uváděla, že výlety do přírody konají hoši i děvčata společně, po cestě i ve vlaku se chovají neslušně, nocují pod širým nebem nebo pod stany, čímž je ohrožena jejich mravnost. Kromě toho hoši bezohledně pustošili přírodu.

Stejný názor zastávala i Okresní péče o mládež v Berouně. Skauti prý kradli palivové dříví, plašili zvěř v revíru a v noci spali ve stanech s děvčaty. Navrhovala, aby nedospělí skauti byli vyloučeni z noční vlakové dopravy. Okresní péče o mládež v Jílovém líčila divoké skauty a trampy jako postrach venkova, kteří způsobovali majitelům lesů, zahrad, polí a luk velké škody, dopouštěli se zahradních a polních krádeží. Často i nedospělá mládež společně tábořila ve stanech, pila alkohol, kouřila, chodila nedostatečně oblečena a dopouštěla se krvavých rvaček. Že trampování je závadné v celém Povltaví a Posázaví byl názor rovněž Okresní péče o mládež ve Zbraslavi. Upozorňovala na křik, zpěv a noční hraní gramofonů. V Davli dokonce večer ještě za světla za zvuků harmoniky předváděli koitus přímo na náměstí. Ve stanech spala mládež mladší 16 let. V plavkách chodili na náměstí, hrubě mluvili, zpívali a hráli na plošinách i střeších železničních vagonů. Nedbali na oddělenou jízdu hochů a dívek ve školních vagoncích. Okresní péče o mládež z jižních Čech požadovaly, aby při okresních zastupitelstvech byly zřízeny sociálně zdravotní komise, aby okresní úřady vyslaly své zástupce do správních výborů Okresních péčí o mládež, aby do okresních rozpočtů byly každoročně zařazeny přiměřené částky na podporu Okresních péčí o mládež, aby na okresních úřadech byli stálí sociálně-zdravotní referenti, aby také obce ve svých rozpočtech pamatovaly na přiměřené příspěvky pro Okresní péče o mládež a aby nemanželští otcové byli přinuceni řádně platit alimenty.

V roce 1931 byl ustaven Svaz československé péče o mládež, ve kterém byly sdruženy Zemské péče o mládež všech zemí ČSR. Sídlo Svazu bylo v Praze, ale kanceláře byly v Brně. Byla to reakce na zvýšenou potřebu sociální péče o mládež v době hospodářské krize a tedy nutnosti zvýšení finanční pomoci z veřejných prostředků. Po dobu 3-6 měsíců bylo průměrně denně stravováno 76 tis. dětí, kterým bylo rozdáno na 4 mil. dávek pokrmů. Siroťci byli umisťováni v koloniích České zemské komise pro péči o mládež v Čechách, jež v Mariánských Lázních postavila Masarykův dětský domov, který pečoval o potřebné děti ve věku od 6 do 14 let.

Předsednictvo České zemské komise pro péči o mládež v Čechách, jejímž předsedou byl senátor Vojta Beneš, nemělo ani přibližnou představu kolik je v zemi postižených dětí. Jednotlivá zařízení pro postiženou mládež nebyla organizována jako články jednotného celkového plánu podle spolehlivých statistických zjištění. Proto komise vyhlásila čtyři direktivy: plán, účelnost, ekonomie, účinnost. Prvním krokem měla být evidence postižených dětí a zároveň všech sociálních ústavů a zařízení. Fyzicky a psychicky postižených dětí bylo jen v Čechách v té době kolem 20 tisíc.

Literatura

Dvacátá čtvrtá výroční zpráva Dětského asyly milostného Pražského Jezulátka za spolkový rok 1926. Praha: 1927.

Dvacátá osmá výroční zpráva spolku Domov pro děti opuštěné a osiřelé v Praze za rok 1934. Praha: 1935.

Dvacet let československé ochrany matek a dětí. Praha: 1936.

KALLAB, J.; TRNKOVÁ, M.; KOTEK, K.: *Pracovní plán sociální péče o mládež na Moravě.* Brno: 1926.

Národní archiv Praha, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

V dětech je národ věčný. Zpráva o činnosti Zemského ústředí péče o mládež v Čechách. Praha: 1935.

SOCIAL CARE FOR CHILDREN AND YOUTHS IN THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC

Abstract: Public health care and social services for children and youth were absolutely insufficient in the interwar Czechoslovakia. Some tasks, such as care for disabled or mentally affected children, were transferred to the provincial governments of Bohemia, Moravia, Silesia, Slovakia and Subcarpathian Ruthenia, municipal authorities were forced to take care of children dependent on public welfare due to being poor or deserted. Municipalities lacked funds, necessary facilities and often sympathy.

Key words: children and youth, social services, first Czechoslovak republic